

УДК 336:332.1

Онищенко С. В., к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено основні проблеми використання бюджетних коштів на рівні регіонів. Узагальнено світову практику формування доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин, де фінансова автономія місцевих територіальних одиниць забезпечується в основному за рахунок стягування прямих місцевих податків. Охарактеризовані особливості запровадження бюджетної децентралізації на сучасному етапі. Виявлені проблеми на регіональному рівні формування та ефективного використання бюджетних коштів. Також відсутнє повноцінне й самодостатнє регіональне самоврядування на районному та обласному територіальних рівнях, а саме дієві інструменти, що мають підтримати цю самодостатність, серед яких: регіональна власність, регіональні видаткові повноваження та регіональні податки. Проаналізовано сучасні тенденції дефіцитності місцевих бюджетів. Виявлено тенденцію збільшення розриву видатків державного бюджету над доходами. Це підтверджує вимогу, удосконалення механізму наповнення доходної частини місцевих бюджетів та оптимізації видатків з державного бюджету України в умовах бюджетної децентралізації. Зазначено основні напрями вирішення проблем бюджетної децентралізації в Україні з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: бюджетні кошти, міжбюджетні відносини, бюджетна децентралізація

(Рис.1, Літ.10).

Онищенко С. В.

БЮДЖЕТНАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ: ОСОБЕННОСТИ ВВЕДЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье исследованы основные проблемы использования бюджетных средств на уровне регионов. Обзор мировой практики формирования доходов местных бюджетов и межбюджетных отношений, где финансовая автономия местных территориальных единиц обеспечивается в основном за счет взимания прямых местных налогов. Охарактеризованы особенности внедрения бюджетной децентрализации на современном этапе. Выявленные проблемы на региональном уровне формирования и использования бюджетных средств. Также отсутствует полноценное и самодостаточное региональное самоуправление на районном и областном территориальных уровнях, а именно действенные инструменты, должны поддержать эту самодостаточность, среди которых: региональная собственность, региональные расходные полномочия и региональные налоги. Проанализированы современные тенденции дефицитности местных бюджетов. Выявлена тенденция увеличения разрыва расходов государственного бюджета над доходами. Это подтверждает требование, совершенствование механизма наполнения доходной части местных бюджетов и оптимизации расходов из государственного бюджета Украины в условиях бюджетной децентрализации. Указаны основные направления решения проблем бюджетной децентрализации в Украине с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: бюджетные средства, межбюджетные отношения, бюджетная децентрализация.

Onyshchenko S.

FISCAL DECENTRALIZATION: FEATURES INTRODUCTION, PROBLEMS AND PROSPECTS

In the article the basic problems of budget funds at the regional level. Overview global practice of local revenues and intergovernmental relations, where the financial autonomy of local units provided mostly through direct collection of local taxes. The peculiarities of the implementation of fiscal decentralization today. Identified problems on regional development and efficient use of public funds. There is no complete and self-sufficient regional governments at the district and regional territorial levels, namely effective tools that should support this self-sufficiency, including: regional ownership, regional spending authority and regional taxes. Analyzes current trends deficit of local budgets. The trend widening gap state budget expenditures over revenues. This confirms the requirement, improve the mechanism for filling the revenue part of local budgets and cost optimization of the state budget of Ukraine in terms of fiscal decentralization. Outlines the direction of solving the problems of fiscal decentralization in Ukraine, taking into account the world experience.

Keywords: budget, intergovernmental relations, fiscal decentralization.

Постановка проблеми. В сучасний період розвитку української державності, питання бюджетної децентралізації актуалізується, оскільки саме вона є однією з ключових умов ефективної діяльності органів місцевої влади. Проблема оптимального перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування є однією з найбільш актуальних у контексті підвищення ефективності бюджетної системи України. Раціонально побудована та збалансована система бюджетних відносин є запорукою дієвості соціально-економічної політики держави, адже від адекватного забезпечення перерозподілу значних фінансових ресурсів і від гнучкості способів їх використання у значній мірі залежить стабільність економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш вагомих напрацювань у сфері бюджетної децентралізації присвятили свої фундаментальні праці такі вчені, як: С. Буковинський, О. Василик, Г. Возняк, О. Кириленко, С. Кондратюк, В. Корчинський, І. Луніна, Н. Савчук, С. Юрій.

Виділення невирішеної проблеми. Виникає необхідність проведення аналізу й дослідження сучасних тенденцій щодо незбалансованості та виокремлення основних проблем використання бюджетних коштів на регіональному рівні. Зазначена проблема залишається нерозв'язаною й саме тому потребує додаткових досліджень.

Метою дослідження є сучасні проблеми використання бюджетних коштів на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що у більшості економічно розвинутих західних країн однією з головних рис формування бюджетів є бюджетна децентралізація, оскільки саме органи місцевої влади відповідальні за розвиток окремих територій, виконання соціальних програм, програм економічного розвитку та подолання економічної кризи.

Досвід розвинених країн свідчить, що бюджетна децентралізація є найбільш ефективним та дієвим способом забезпечення фінансової автономії та фінансової стійкості місцевих органів влади, тому що цей процес супроводжується передачею їм потужних

джерел бюджетних надходжень, раніше закріплених за центральним урядом, та розширенням фінансової бази адміністративно-територіальних формувань.

З економічної точки зору позитивно процеси фіскальної децентралізації оцінюють Б. Вейнгаст [4, с. 1-31], Дж. Родден і С. Роуз-Акерман [3, с. 1521-1572], зазначаючи, про процеси децентралізації дають більше можливостей органам місцевого самоврядування щодо залучення інвесторів, створюючи сприятливі умови для міграції факторів виробництва. При цьому Дж. Родден та С. Роуз-Акерман застерігають, що величина позитивних ефектів від процесів фіскальної децентралізації залежить від розвитку інституціонального середовища, у т.ч. забезпечення умов конкуренції.

Зубріліна В.В. вважає, що децентралізованими можна вважати системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування тих країн, де власні надходження місцевих бюджетів складають понад 50%, а країни, де рівень надходжень від трансфертів складає понад 45%, мають централізовану систему фінансового забезпечення [7].

Зарубіжна практика формування доходів місцевих бюджетів відбувається також, як і в Україні, шляхом перерозподілу ВВП та національного доходу за допомогою таких же інструментів як податкові та неподаткові надходження, трансферти, позики.

Аналіз показує, що в Європі існує ціла низка розвинутих країн, де місцеві бюджети наділені дуже високою фінансовою автономією, тобто їх формування практично не залежить або слабо залежить від центрального уряду і вони формуються за рахунок власних доходів. Фінансова автономія таких місцевих органів влади складає від 70 до 98%. До таких країн належать Австрія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія. Фінансова автономія місцевих бюджетів Бельгії, Данії, Франції коливається від 55 до 70% [9, с. 2]. Основу фінансової автономії органів місцевої влади цих країн становлять місцеві податки і місцеві надбавки до загальнодержавних податків. У скандинавських країнах автономія місцевих територіальних одиниць забезпечується в основному за рахунок стягування прямих місцевих податків. Так, у Норвегії їх частка становить порядку 55,2% поточних доходів, у Швеції – майже 64,3% [9, с. 6]. Значною фінансовою автономією відрізняються Литва, Словаччина, Словенія, Румунія, де питома вага трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів не перевищує 20%.

Однак, є європейські країни, місцеві бюджети яких формуються більшою мірою за рахунок трансфертів з центрального бюджету. Приміром, в Ірландії, Італії, Португалії трансфертні надходження складають від 60 до 80% поточних доходів, в Албанії – до 96% загального обсягу надходжень місцевих бюджетів. Цікавим є досвід Великобританії, де всі місцеві бюджети отримують кошти від центрального уряду у вигляді грантів, їх частка становить близько 48% доходів.

Серед місцевих податків західних країн найбільш вагомими є податок на майно та місцеві прибуткові податки. Крім того, використовуються промислові, податки з продажу, податки на професію, екологічні та інші.

До країн з високим рівнем надходжень податку на майно у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів відносяться: Великобританія (99,5%), Іспанія (40%), Франція (30%), а також Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Португалія. Оскільки податки на власність (володіння нерухомістю, землею, транспортними засобами) відповідають засадам справедливого оподаткування, то і оподаткування цих об'єктів не суперечить вимозі врахування платоспроможності платників [7].

У країнах Північної Європи, де високі доходи населення та високий рівень життя, значну питому вагу у формуванні доходів місцевих бюджетів складає муніципальні прибуткові податки, за рахунок яких формується більша частина сукупних доходів місцевих бюджетів: в Швеції близько 70%, Данії – понад 40%, Норвегії – більш 35% [3, с.

140]. До країн зі змішаними податковими доходами (податки на майно, прибуткові податки, акцизні податки) відносяться: Бельгія, Кіпр, Іспанія, Італія, Франція. Загалом податкові надходження місцевих бюджетів розвинених європейських країн складають понад 70% поточних (податкові та неподаткові) доходів.

В Україні початок реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади за принципами децентралізації розпочався з прийняттям урядом Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Мета реформи полягає у забезпеченні можливості самостійно, за рахунок власних фінансових ресурсів вирішувати питання місцевого значення в інтересах жителів громади, тобто наділення територіальних громад більшими обсягами ресурсів та мобілізація їхніх внутрішніх резервів.

В свою чергу, стан процесу бюджетної децентралізації в Україні свідчить про неузгодженість та перетин повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, зокрема у сфері розробки та ухвалення місцевих бюджетів. Децентралізація, яка відбувається, полягає у зміні агентів, що виконують загальнодержавні функції, але не в отриманні автономії у прийнятті податково-бюджетних рішень. Залишається важливою сильна цілеспрямована політика центрального уряду, а органам виконавчої влади на місцях відводиться роль втілювачів стратегії центру.

Значна залежність місцевих бюджетів від державного свідчить про недосконалість розподілу дохідно-видаткових повноважень між рівнями управління і системи міжбюджетних відносин, а також про проблеми з нарощуванням доходної частини місцевих бюджетів через слабку економічну розвиненість окремих регіонів України.

Централізація бюджетно-фінансових ресурсів суперечить практиці децентралізації повноважень на користь органів місцевого самоврядування, що відбувається в Україні. Тому можна сказати, що Україні і досі властива централізована модель формування бюджетних доходів місцевих органів влади. Наведені дані засвідчили, що місцеві органи влади позбавлені податкової автономії, бюджетні доходи все більшою мірою формуються за рахунок трансфертів та закріплених доходів, і тому частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни знижується. Розвиток системи фінансів не сприяє повному забезпеченню фіскальної автономії територіальних одиниць. Така ситуація не є прийнятною, оскільки місцеві бюджети є джерелом фінансування більшості державних видатків, насамперед соціального спрямування. І відповідно, негативними наслідками централізації бюджетної системи є низька якість і недостатнє фінансування соціальних благ, що надаються на місцевому рівні (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальні послуги).

До того ж політика бюджетного вирівнювання, що втілюється в Україні, не забезпечує умови для швидкого набуття тенденції до економічного зростання, оскільки навіть регіони, з бюджетів яких передаються кошти до державного бюджету, не мають для цього достатніх фінансових ресурсів. Крім того, в умовах нерозвиненості на місцях суспільних та політичних інститутів місцеві органи влади при значному обсязі фіскальних повноважень можуть проводити безвідповідальну боргову політику, що загрожує розбалансованістю економічного становища, сповільнює процеси реструктуризації регіональної економіки.

Залишається не розв'язаною проблема розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування в основному виконують делеговані повноваження, серед яких: освіта (досягає 31 % загального обсягу видатків місцевих бюджетів), соціальний захист та соціальне забезпечення (26 %), охорона здоров'я (22 %) [5]. До того ж досі не розв'язана

проблема неефективного витрачання бюджетних ресурсів через існування застарілих механізмів фінансування бюджетних установ. Мова йде про кошторисне фінансування, за яким витрачається до 69 % видатків місцевих бюджетів. Чинний механізм фінансування бюджетних установ не передбачає залежності обсягів фінансування від показників ефективності їхньої роботи, обсягів та якості наданих суспільних благ.

Місцеві бюджети в Україні все більше розрізняються між собою за рівнем соціально-економічного розвитку і демонструють хронічну незбалансованість та дефіцит. Суттєва диференціація місцевих бюджетів визначається за територіальною ознакою, розвитком інфраструктури, масштабом проведених реформ, що відбивається на збільшенні принципів розходжень у розподілі по країні податкового потенціалу, відмінностей у структурі потреб бюджетного фінансування, стані їх бюджетів (рис.1).

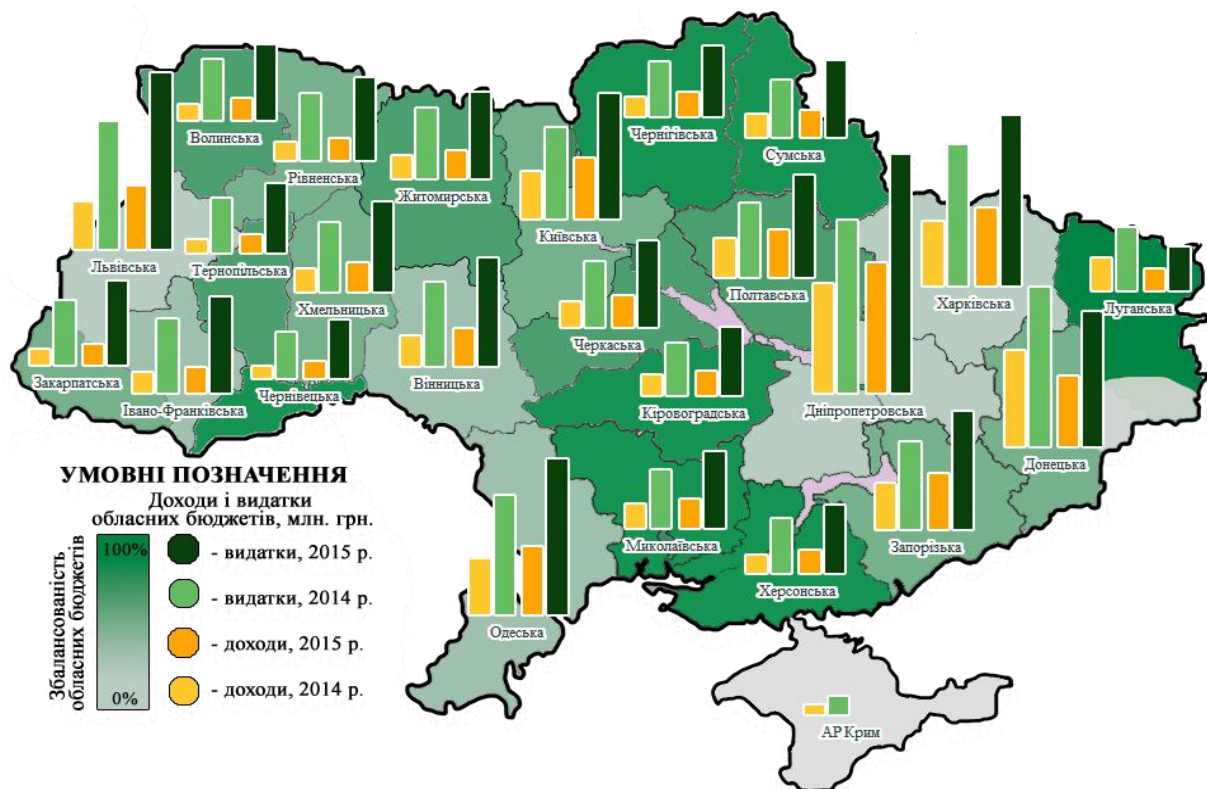

Рис.1 Картограма збалансованості доходів та видатків місцевих бюджетів, 2014-2015 рр., млн. грн.

Гостро стоїть і проблема достатнього фінансового забезпечення виконання делегованих повноважень при тому, що видатки на одиницю контингенту із різною щільністю населення територіальних одиниць значно варіюються. Так, наприклад, видатки на одного учня загальноосвітньої школи варіюються від 8 до 50 тис. грн. при середньому показнику по країні в 12 тис. грн. (за даними виконання місцевих бюджетів у 2015 році). Постійна нестача бюджетних коштів унеможливує надання якісних суспільних послуг мешканцям відповідних територіальних громад та призводить до скорочення мережі бюджетних установ.

Вкрай низькою є власна фінансова база місцевого самоврядування. Місцеві податки та збори в 2015 році склали 9,6 % доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів [5]. При цьому органи місцевого самоврядування надмірно

обмежені в податкових повноваженнях (є лише право встановлювати ставки податків у граничних межах, встановлених державою). Сьогодні формування місцевих бюджетів на 57 % відбувається за рахунок міжбюджетних трансфертів. При цьому цільові трансферти склали в 2015 році 96 % загального обсягу міжбюджетних трансфертів на користь місцевих бюджетів [10]. Малоефективна і чинна модель фінансового вирівнювання. Вона позбавляє органів місцевого самоврядування зацікавленості в акумулюванні коштів до Державного та місцевих бюджетів.

Також в Україні відсутнє повноцінне та самодостатнє регіональне самоврядування на районному та обласному територіальних рівнях. Відсутні інструменти, що мають підтримати цю самодостатність, серед яких: регіональна власність, регіональні видаткові повноваження та регіональні податки.

В різних регіонах існують податкові надходження до місцевих бюджетів, які суттєво відрізняються і іноді зовсім необґрунтовані. Наприклад, за рішенням місцевої ради податки на нерухомість в деяких містах України значно вище ніж у Києві, хоча вартість житла у столиці вище.

Для цього місцеві податки повинні бути стабільними, не змінюватись щорічно. Це дозволить здійснювати на перспективу планування та прогнозування надходжень податків до регіону, а за рахунок отриманих фінансових ресурсів впливати на зростання, або навпаки скороченню обсягів виробництва (у випадку екологічно небезпечних підприємств), їх модернізації. В реальності же у 2016 році місцевим громадам надані необмежені повноваження на виконання яких відсутні кошти, що робить місцевий бюджет хронічно дефіцитним, а виконати його неможливо. Покрити же його дефіцит за рахунок грошової емісії неможливо, тому що право на її здійснення має лише держава. Ось чому в цих умовах зростає значення фінансового забезпечення регіонів.

Зараз в Україні відсутні надійні джерела надходження коштів до регіонів, громад. Так, наприклад, запропоновано фінансувати будівництво дороги Одеса - Рені за рахунок штрафних надходжень з таможні. А якщо їх кількість зменшиться, то будівництво зупиниться або розтягнеться на багато років. Ускладнює ситуацію і те, що з 2016 року кошти надходять до міст від регіонів на спеціальний рахунок, а бюджети районів вже відсутні. В результаті кошти не дійдуть не тільки до громад, але й до районів, що може народжувати різні корупційні схеми, а соціальний розвиток погіршуватись. ПТУ, які дали у 2016 році на отримання за рахунок бюджетів міських органів влади знаходяться у неприйнятному стані. Під загрозою опинилось навчання молоді, тому що у бюджеті міст відсутні кошти на отримання ПТУ.

Погіршується ситуація і в АПК: індексація земель у 2016 році, що збільшує податки землекористувачів. На думку академіка Л. Новаковського 1% від вартості гектара рілля у 2015 році складав 257 грн., а у цьому 369 грн. Бюджет сільських рад від цього не дуже збільшиться, а ціни на продовольство значно зростуть, тому що селяни будуть платити значно більше податків [10]. Крім того, значна частка земель особистих господарств передається великим сільськогосподарським підприємствам або вилучаються міською владою, що викликає обурення і виступи селян і зменшує виробництво продовольства у країні.

Не відповідає вимогам і екологічний податок, який надходить до бюджету і використовується не за призначенням, тому що в умовах існуючої децентралізації громадам не вистачає коштів на соціальний розвиток.

Таким чином на сьогоднішній день можна виділити такі актуальні проблеми процесу децентралізації місцевих бюджетів в Україні як:

Невідповідність між обсягом доходів бюджетів і реальними потребами у фінансуванні поточних видатків.

Домінування поточних видатків місцевих бюджетів над видатками розвитку.

Відсутність чіткого розподілу функціональних повноважень і відповідальності за надання послуг між рівнями влади.

Проблема місцевого самоврядування в частині встановлення критеріїв розподілу делегованих та власних функцій регіональної та місцевої влади, податкове законодавство в частині визначення системи місцевих податків і зборів, а також законодавство, що регулює здійснення фінансового контролю в частині вдосконалення системи місцевого фінансового контролю, закріплення нових принципів публічного фінансового контролю та запровадження громадського публічного фінансового контролю. Головною проблемою є те, що органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади не надають якісних публічних послуг людям і не сприяють місцевому та регіональному розвитку;

Недоступність та / або низька якість публічних послуг. Законодавство покладає на органи місцевого самоврядування обов'язок забезпечити основні соціальні та адміністративні послуги: дошкільна, середня та професійно-технічна освіта, профілактика захворюваності, первинна та вторинна медична допомога, охорона громадського порядку, організація надання комунальних послуг, транспортне обслуговування тощо. Сьогодні виконувати всі ці функції здатні лише міські громади [9].

Невідповідність дій влади потребам та інтересам громадян. Фактична невідповідність та невідконтрольність місцевої влади, особливо місцевих державних адміністрацій, громаді та її залежність від центральної влади призводить до того, що влада на місцях керується не стільки інтересами громади, скільки інтересами центральної влади та/або власними егоїстичними інтересами.

Особливості бюджетного процесу - планування та виконання бюджету «зверху вниз» - об'єктивно унеможливають врахування інтересів громади в діяльності місцевих органів влади. Особливо це стосується розвитку інфраструктури. Як наслідок, до сьогодні не сформовані дієві механізми виявлення інтересів громади та їх врахування в діяльності органів місцевої влади.

Відсутність або низький рівень місцевого економічного розвитку. Бюджетна політика держави та місцевого самоврядування на сьогодні унеможлиблює місцевий розвиток. Більшість громад навіть не мають бюджетів розвитку, а всі ресурси спрямовуються на задоволення поточних потреб. Унітарна модель побудови влади в Україні передбачає рівний рівень надання публічних послуг на всій території країни. Однак рівень економічного розвитку різних регіонів суттєво відрізняється [8].

Існування істотних протиріч в нормативно-законодавчій базі, що регулює формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів, а саме: діють протилежні за змістом законодавчі норми, кожна з яких використовується урядом залежно від завдань, що постають в новому бюджетному році. Неузгодженість дій та конфлікти між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. На законодавчому рівні закладено ряд конфліктів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Так, місцеві державні адміністрації, з одного боку, формуються згори, а з іншого - виконують делеговані законом функції виконавчих органів відповідних рад.

При цьому районні та обласні ради наділені безумовним правом висловлювати недовіру головам відповідних місцевих державних адміністрацій, що тягне за собою їх відставку. Голови ж місцевих державних адміністрацій не наділені безпосередніми правовими важелями контролю за діяльністю відповідних рад, впливу на них, навіть у випадку прийняття ними рішень, що суперечать законодавству.

Однією з причин неефективності діючої системи місцевого самоврядування є неузгодженість окремих норм Конституції України між собою та невизначеність окремих понять у законодавстві. 80% повноважень місцевого самоврядування (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні») дублюються такими ж самими повноваженнями державних адміністрацій (Закон України «Про місцеві адміністрації»). Визначення «районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету» взагалі унеможливує існування виконавчих органів районних (обласних) рад, оскільки розпорядження державними коштами — прерогатива органів виконавчої влади, а не місцевого самоврядування.

З вище сказаного можна зробити ряд пропозицій щодо вирішення проблем бюджетної децентралізації в Україні:

переглянути існуючу податкову систему з метою надання місцевим органам прав та можливостей формувати бюджети за рахунок власних джерел для підвищення їх самостійності у забезпеченні необхідним обсягом коштів;

внести зміни до механізму надання централізованої державної підтримки регіонам, аби створити умови для активізації дії всіх ендогенних чинників розвитку;

доцільним є стимулювання територій зі значним ланцюговим ефектом поширення тенденцій економічного зростання;

позбавити район функцій перерозподільної ланки коштів державного бюджету між бюджетами місцевого самоврядування (це питання потребує узгодженого проведення разом із питанням територіальної реформи).

Висновки. Важливою проблемою, наявність якої стримує ефективність механізму формування і виконання бюджетів усіх рівнів в Україні, є перевищення видатків бюджету над його надходженнями. При цьому дефіцит властивий як державному бюджету, так і місцевим бюджетам, а його негативний вплив проявляється в недофінансуванні таких життєво важливих галузей, як охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство і соціальна сфера. Суттєвим є і той факт, що в Україні штучно створено значний прихований дефіцит місцевих бюджетів, ліквідувати який не можуть навіть трансфертні кошти, що надаються з державного бюджету. Особливість бюджетної системи України пов'язана з необхідністю застосування ефективних методів управління бюджетними ресурсами на рівні регіонів.

Про недосконалість системи розподілу прибутків між рівнями бюджетної системи свідчить і той факт, що сьогодні понад 90% місцевих бюджетів – дотаційні, в основному, це бюджети районів, і тільки 6,7% виступають донорами в умовах чинної системи бюджетного регулювання. Результатом негативної тенденції збільшення кількості дотаційних бюджетів стало щорічне зменшення зацікавленості регіонів у мобілізації прибутків та поступове зниження ефективності використання одержуваних коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами і доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 26 квітня 2015 року № 79-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.radagov.ua>.
3. Rogoff K. Equilibrium Political Cycles/ K. Rogoff// American Economic Review. – 1990. – Vol. 80. – P. 21-36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://scholar.harvard.edu/files/51_aer90.pdf.

4. Wicksell, K. (1896, 1958), *Finanztheoretische Untersuchungen*, Jena: Gustav Fischer (English trans.: *A new principle of just taxation*, in R. Musgrave and A. T. Peacock (eds), *Classics in the Theory of Public Finance*, New York: St. Martin's Press, pp. 72–118.

5. Міністерство фінансів України. // Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.minfin.gov.ua/](http://www.minfin.gov.ua/)

6. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення: [монографія] / З. С. Варналій, Т. В. Бугай, С. В. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – 271 с.

7. Зубріліна В.В. Фінансово-бюджетна децентралізація: оцінка рівня та напрями розширення // Економічний простір :збірник наук. праць. №91. – Дніпропетровськ: ПДАБА: 2014. –С. 94-109.

8. Савчук Н.В. Міжбюджетні відносини в системі державних фінансів / Н.В.Савчук //Формування та ефективність використання фінансових ресурсів в економічній діяльності. Мат. міжнар. наук.-практ. конф.11-12 квітня 2014 р. м. Чернігів. – Чернігів, Чернігівський нац. екон. унів. – С.93-95.

9. Кузькін Є.Ю. Зарубіжний досвід фіскальної децентралізації: проблеми та шляхи розв'язання / Є.Ю. Кузькін, Я.В. Котляревський, О.В. Шишко // Фінанси України. – 2015. – №12. – С. – 63-72.

10. Чопенко В. Индексированная земля [Электронный ресурс] / В. Чопенко// Зеркало недели. – 23.01.2016. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ariculture/indeksirovannaya-zemlya-_.html